

Третяк С. В.,
здобувач вищої освіти освітнього ступеня «бакалавр»
спеціальності 101 «Екологія»
Науковий керівник: Смоляр Н.О., к.б.н., доц.,
доцент кафедри прикладної екології
та природокористування,
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
sofi2006@gmail.com

СТАН ЗБЕРЕЖЕННЯ ЛІСОВИХ МАСИВІВ У МІСТІ ПОЛТАВІ ТА НА ЙОГО ОКОЛИЦЯХ

Збереження лісів є однією з важливих сучасних проблем людства, оскільки ці біоми є одним із найважливіших джерел відновних ресурсів біосфери, а тому здатні стабілізувати та відновлювати її природну рівновагу. Тому, питання охорони лісів планети у тому числі й України, набувають пріоритетного значення.

Наукову та практичну цінність для Полтавщини як лісостепового регіону складають різні типи лісів, які сформувалися як стійкі екосистеми і характеризуються різноманітним і багатим флористичним та ценотичним складом (Байрак, Стецюк, Шапаренко, 2009). У сучасному рослинному покриві області ліси займають незначні площі, що є наслідком як природних, так і антропогенних чинників.

Поширення лісів у Полтавській області значною мірою обумовлено кліматичними, ландшафтними умовами регіону, але провідними є едафічні чинники (вологість, засоленість, трофічність ґрунтів). Відповідно до сучасних природоохоронних концепцій, спрямованих на збереження ландшафтного і біологічного різноманіття, актуальною є охорона в регіоні, насамперед, зональних лісів (широколистяних – дубово-кленово-липових, грабово-дубових, дубових), а також азональних (прирічкових – тополевих, вербових вільхових), які мають природне походження, та інтразональних (соснових та мішаних), що мають штучне походження (Стецюк, 2009).

Заповідання цінних лісових масивів на Полтавщині розпочалося з початку ХХ століття, коли були виділені для охорони окремі ділянки дібров під Диканькою, а пізніше, у 1923 році, був створений перший в області заповідник «Парасоцький ліс», від якого донині залишилося лише 145,0 га, що охороняються в статусі ботанічної пам'ятки природи загальнодержавного значення «Урочище Парасоцьке» (Полтавський район).

Найцінніші лісові масиви охороняються у природно-заповідній мережі Полтавської області, а саме на території одного національного природного парку («Пирятинський»), трьох регіональних ландшафтних парків («Диканський», «Гадяцький», «Нижньоворсклянський»), заказників (лісових – 3, ландшафтних – 20, ботанічних – 16), заповідних урочище (30), а також ботанічних (14) та комплексних (3) пам'яток природи, які розташовані здебільшого вздовж регіональних (Ворсклянського, Псільського, Сулинського) та місцевих (Хорольського, Удайського, Говтвянського) екокоридорів регіональної екомережі Полтавської області.

Найбільші площі типових екосистем широколистяних лісів охороняються у Полтавському (регіональних ландшафтних парках «Диканський», «Нижньоворсклянський», лісовому заказнику «Іскрівський»), Лубенському (ботанічних пам'яток природи «Мгарська дача», «Морозівська дача», «Жовтнева дача») районах, соснових та мішаних лісів у Полтавському (регіональному ландшафтному парку «Нижньоворсклянський», заказниках ландшафтних «Новосанжарський», «Великий і Малий лимани», ботанічному «Борівський»), Миргородському (регіональному ландшафтному парку «Гадяцький»), Лубенському (національному природному парку «Пирятинський») районах.

Також у межах Полтави (міста України обласного значення), незважаючи на розбудову міста в різні часи та зростаюче рекреаційне навантаження на її окраїнах, на сьогодні збереглися незначні за площею масиви широколистяних лісів – дібров, які мають вагоме історико-природоохоронне, фітосозологічне, екологічне значення. До того ж, це – широколистяні ліси, що для Лівобережного Лісостепу України, в межах якого знаходиться й Полтавська область (окрім її південно-східної частини), є зональними типами рослинності. Ці лісові масиви є останніми природних вікових дібров, які вкривали Полтаву й Полтавську область, межуючись на вододілах із рослинністю лучних степів. Вони нині складають, так зване, зелене лісове кільце навколо Полтави, хоча й вкрай фрагментарне і виконують значні екологічні функції, надаючи екосистемні послуги, є цінними осередками збереження неморальнолісового біорізноманіття, зокрема й раритетного. Вони є цінними в краєзнавчому та природоохоронному відношенні.

Насамперед, це – Гришків та Яківчанський ліси, а також фрагментовані лісові масиви на західній околиці Полтави в районі села Супрунівка (Полтавська громада) – залишки вікових дібров із добре збереженим ядром природного біорізноманіття, в складі якого й раритетні види флори та фауни. За структурою фітоценозів, флористичним ядром і наявністю раритетних видів ці лісові масиви є подібними до Розсошенського лісу (найбільшого широколистянолісового масиву на околицях Полтави), який охороняється із 1982 р. в статусі ботанічного заказника місцевого значення «Розсошенський» на площі 15,7 га і є одним із еталонних об'єктів такого рангу за характеристиками біорізноманіття. Його флора репрезентована понад 350 видами вищих рослин, серед яких чисельні ценопопуляції утворюють такі созофіти, як *Scilla siberica* Haw., *Convallaria majalis* L., *Alium ursinum* L., *Tulipa quercetorum* Klokov. et Zoz та ін. (Природно-заповідний фонд..., 2014). В цілому, на території заказника охороняється вісім видів рідкісних видів, із яких два включено до Червоної книги України, шість – до регіонального созологічного списку Полтавської області. У контексті розвитку заказника нами визначено наявні ресурси й можливості збільшити його площу за рахунок лісових територій, які не охоплені охороною.

У складі флори урочища Гришків ліс відмічено шість видів рідкісних рослин, із яких два включені до Червоної книги України (*Alium ursinum*, *Tulipa quercetorum*) та чотири – до регіонального списку (*Scilla siberica*, *Convallaria majalis*, *Corydalis marscalliana* (Willd.) Pers. та *Vinca minor* L.). Тваринний світ урочища теж зберігає в цілому лісовий характер і потребує детального вивчення. За результатами попередніх досліджень встановлено, що орнітофауна лісу представлена 26 видами, більшість із яких знаходяться під охороною Бернської та Бонської конвенцій. У грудні 2023 року задля збереженого цього масиву було створено однойменний ботанічний заказник місцевого значення.

Яківчанський ліс є важливою складовою Полтавського міського парку – парку – пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення. У складі його флори виявлені й рідкісні види, два з яких занесені до Червоної книги України (*Tulipa quercetorum*, *Epipactis helleborine* (L.) Crantz.) та два (*Scilla siberica*, *Campanula persicifolia* L.) – до регіонального списку. Фауна лісу представлена 148 видами, із яких 12 – мають різні созологічні статуси. Встановлено (Смоляр, Халимон, 2018), що площа Яківчанського лісу становить на сьогодні всього 19,94 га, у той час, коли згідно проєкту створення Полтавського міського парку повинна становити 19,0 га. Така ситуація склалась через недотримання заповідного режиму для цієї природно-заповідної установи через провадження різних науково необґрунтованих та природоохоронно недоцільних технічних та рекреаційних заходів, а також через відсутність донедавна спеціальної адміністрації цього об'єкта природно-заповідного фонду поліфункціонального призначення. Нами вивчаються питання щодо зонування території парку й визначення для Яківчанського лісу заказної зони за типом національних природних та регіональних ландшафтних парків.

На околицях Полтави також до нашого часу збереглися незначні за площею масиви вікових лісів, які цілком відображають особливості лісостепових дібров і мають вагоме історико-природоохоронне, фітосоцологічне, екологічне значення. Серед них і комплекс фрагментованих масивів вододільних дібров на незначній відстані (біля 10 км) від Полтави на вододілі різної, але незначної площі кожен, у західному напрямі. Одними з таких є, так звані, Супрунівські переліски, що знаходяться в околицях села Супрунівка в районі автодороги М-3 «Київ – Довжанський».

Для лісових масивів Супрунівських перелісків встановлений видовий склад флори, який нараховує 119 видів вищих рослин. Вони в систематичному відношенні репрезентують відділ Magnoliophyta й належать до 91 роду, 38 родин та 28 порядків (Смоляр, Запорожець 2022). Їх фрагментованість, незначна площа кожного та знаходження посеред сільськогосподарських угіль та автодоріг зумовлюють певною мірою синантропізацію флори та фауни.

Водночас, для лісових масивів Супрунівських перелісків характерні високі показники фітосоцологічної оцінки, які визначені фітоценозами, включеними до Зеленої книги України (фітоценотичної), та видів созофітів (флоросоцологічної). І хоча у видовому списку досліджених лісових масивів виявлено лише два рідкісні види (*Tulipa quercetorum* – вид, включений до Червоної книги України, та *Scilla siberica* – регіонально рідкісний для Полтавської області (Смоляр, Запорожець, 2022), вони утворюють на деяких ділянках досить чисельні ценопопуляції. Саме тому Супрунівські переліски є ще й потужними резерватом збереження лісового фіторізноманіття на генетичному, популяційному, видовому та ценотичному рівнях і потребують заповідання в статусі ботанічного заказника місцевого значення «Супрунівські переліски», який матиме кластерний характер.

У перспективі важливим є також заповідання еталонних ділянок широколистянолісових масивів, що збереглися у районі сіл Великий Тростянець та Щербані, так звані, Тростянецькі діброви. Це типові неморальнолісові масиви з добре збереженим рослинним і тваринним світом, цінні осередки збереження чисельних ценопопуляцій созофітів, таких як: *Tulipa quercetorum*, *Epipactis helleborine*, *Scilla siberica*, *Campanula persicifolia*, *Convallaria majalis* L., *Dentaria bulbosa* L., *D. quinquefolia* (M. Bieb.) Schalh. та ін.

Встановлено, що на території всіх зазначених вище широколистянолісових масивів переважають угруповання класу *Quercus-Fagetum* Br.-Bl et Vlieger. in Vlieger 1937. Вони у ценотичному відношенні мають збережену типову структуру з чітко розвиненими чотирма ярусами: першими двома деревними, що формують деревостан, підліском та трав'яним із основним доміантними – *Stellaria holostea* L., *Aegopodium podagraria* L., *Poa nemoralis* L., *Convallaria majalis*, *Lamium galeobdolon* (L.) L. Останні два види охороняються в Полтавській області. Созологічно цінним явищем є утворення навесні в лісових масивах дібров синузій ранньовесняних ефемероїдів, доміантними яких виступають *Scilla siberica*, *S. bifolia*, *Corydalis cava* (L.) Schweigg. & Körte, *C. marschalliana*, *Ficaria verna* Huds., *Anemone ranunculoides* L., *Corydalis solida* (L.) Clairv., *Gagea lutea* Ker Gawl., *G. minima* Ker Dawl.. Перші чотири види мають регіональний созологічний статус у Полтавській області.

Таким чином, зазначені лісові масиви в межах Полтави та її околиць є созологічно цінними осередками збереження природного біорізноманіття, характеризуються високими показниками наукової цінності (флористичної, ценотичної типовості та унікальності) й репрезентують угруповання, які включені до Зеленої книги України (2009). Тому всі вони потребують реалізації заходів охорони, зокрема надання («Супрунівські переліски», «Тростянецькі діброви») й підсилення («Яківчанський ліс») природоохоронних статусів.